

“... Ці реформи провели “згори”.... Глибокі, хоч і не революційні за своєю суттю, вони лишили недоторканими старі засади. Однак реформи явно прискорили наближення нової ери, коли народ і його представники справлятимуть відчутніший вплив на політичне, соціально - економічне й культурне життя. Відтак .... зміни середини ХІХ ст. були гігантським кроком на шляху до сучасної доби”

О.Субтельний, історик, представник української діаспори.

1. Про які реформи йде мова?
2. Яка з реформ мала найбільший вплив на подальший розвиток Росії?
3. Що ми повинні зробити, щоб переконатися, що ці реформи були справді “гігантським кроком”?

СЕЛЯНСЬКА РЕФОРМА В НАДДНІПРЯНСЬКІЙ УКРАЇНІ

©Тарасов В.В.

вчитель історії Серпневської ЗОШ I – III ступенів

2011

ЗАВДАННЯ УРОКУ.

- З'ясувати причини селянської реформи 1861 року в Наддніпрянській Україні; охарактеризувати її основні положення та особливості здійснення; з'ясувати позитивні і негативні риси, визначити характер і значення реформи;
- Вчитися встановлювати причинно – наслідкові зв'язки, працювати з джерелами інформації;
- Цікавитися історією своєї Батьківщини

ПЛАН УРОКУ.

---

1. Реформа 1861 року.
  - причини проведення реформи;
  - особисте звільнення селян;
  - селянські наділи;
  - викупна операція
  - державні селяни
2. Соціальне розшарування селянства.

ОПОРНІ ПОНЯТТЯ І ДАТИ.

□ Опорні поняття:

□ Реформа;

□ Кріпосне право

□ Кріпаки

□ Опорні дати:

□ 1857 р. – створення Таємного комітету для підготовки селянської реформи.

□ 19 лютого 1861 року - скасування кріпосного права.

- Чому назва документального фільму називається “Неповна воля”?
- На матеріалі уроку доведіть або спростуйте те, що реформу 1861 року можна порівняти з назвою фільму.

ОБГРУНТУВАННЯ НЕОБХІДНОСТІ СКАСУВАННЯ КРІПОСНОГО ПРАВА ПОМІЩИКОМ О.КОШЕЛЄВИМ (1858 Р.)

«Слідкуючи за станом поміщицьких господарств і кріпосницького побуту, прислуховуючись до слів дворян, селян і дворових людей та спостерігаючи за діями тих і інших... я прийшов до повного переконання в тому, що настав крайній термін для вжиття рішучих заходів стосовно скасування кріпосного стану...

По-перше, невдоволення селян проти поміщиків посилюється з кожним днем...

По-друге, бажання селян і дворових людей бути вільними виявляється зі зростаючою силою та відвертістю...

По-третьє, збідніння поміщицьких селян помітно зростає. Цей фактор безсумнівний... оброки дійшли до розмірів неймовірних... Запас селянського терпіння вичерпується.

...По-сьоме, вдосконалення у галузі сільського господарства постійно вимагають застосування до нього вільної праці. Поки у нас існує панщина, поки ми можемо брати на роботу людей скільки хочемо і до того ж задарма, поки ці люди з'являються до нас зі своїми хоч будь-якими, але дармовими знаряддями, поки поміщик може кожну хвилину замінити селянські наділи землі – доти рільництво не просунеться вперед.

По-восьме, успіхи заводської та фабричної промисловості вимагають збільшення кількості вільних робітників. Тепер величезна кількість людей затримується поміщиками на непродуктивних роботах (у передпокоях, на конюшнях тощо). Навіть більше, всіляка панщина, неурочна робота поглинає вдвоє, втроє більше робочого часу, ніж це потрібно. Весь цей час, усі ці робітники звернуться з необхідності до промисловості, і відчутна тепер нестача робочих рук значно зменшиться».

Поміркуйте:

1. Чому автор вважає скасування кріпосного стану необхідним для подальшого соціально-економічного розвитку імперії?
2. Сформулюйте основні причини скасування кріпосного права.

“ Я дізнався, панове, що між вами поширились чутки про намір мій скасувати кріпосне право. Щоб запобігти усяким необґрунтованим чуткам в такому важливому питанні, я вважаю за потрібне оголосити вам, що я не маю наміру зробити це тепер. Але, звичайно, ви й самі знаєте, що існуючий порядок володіння душами не може лишатися незмінним. Краще скасувати кріпосне право зверху, ніж чекати того часу, коли воно саме собою почне ліквідуватися знизу. Прошу вас, панове, подумати про те, як би здійснити це. Передайте слова мої дворянству для обмірковування.”

Олександр II

1. Чому, на вашу думку, Олександр II визнає, що кріпосне право рано чи пізно треба скасувати?

ПРИЧИНИ РЕФОРМИ 1861 РОКУ

- Занепад феодально – кріпосницької системи та селянських господарств;
- Праця кріпаків була малоефективною та малопродуктивною;
- Розвиток товарно – грошових відносин;
- Занепад кріпосницької мануфактури та потреба у вільнонайманій праці;
- Економічна відсталість Росії в порівнянні з європейськими країнами;
- Поразка Росії в Кримській війні.

ШЛЯХИ ПРОВЕДЕННЯ СЕЛЯНСЬКОЇ РЕФОРМИ

- Яким шляхом була проведена ліквідація кріпосного права в Росії?
- Як ви думаєте, яким шляхом повинна бути проведена ліквідація кріпосного права на Україні?

- На основі уривка навчального фільму “Неповна воля” визначте:

- Який орган було створено для підготовки реформи?
- Хто з відомих українських громадських діячів входив до комітету?
- Які були підходи до розв’язання аграрного питання дворянськими комітетами України?
- Чому в дворянських комітетах України поміщики по різному підходили в питанні наділення селян землею?
- Коли було проголошено про скасування кріпосного права?

СКАСУВАННЯ КРІПОСНОГО ПРАВА В УКРАЇНІ

- «Малоросійське місцеве положення» – для Лівобережної України;
- «Окреме місцеве положення» – для Правобережної України;
- «Великоросійське положення» – для Південної України.

ОСОБИСТЕ ЗВІЛЬНЕННЯ СЕЛЯН

Г. Мясоєдов. Читання Положення 19 лютого 1861 року.

- Проаналізуйте текст (абзаци 2-4 на с.183) і визначте:
  1. Що нового з'явилось в правовому статусі селян після реформи?
  2. Які пережитки кріпосництва залишилися в правовому статусі селян після реформи?

ПРАВОВИЙ СТАТУС СЕЛЯН

Правовий статус особисто вільних селян

- Селяни здобули особисті та майнові свободи;
- Поміщики втратили будь – які права на селян;
- Селяни отримали право укладати угоди, займатися торгівлею, промисловістю, володіти майном;
- Селяни мали право брати участь в органах місцевого самоврядування, переходити в інші стани, навчатися, проходити службу;
- Селяни стали вільними;

Пережитки кріпацтва в правовому статусі селян після реформи

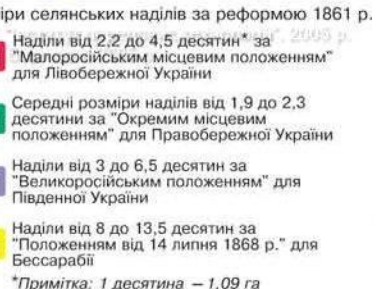
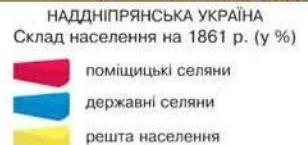
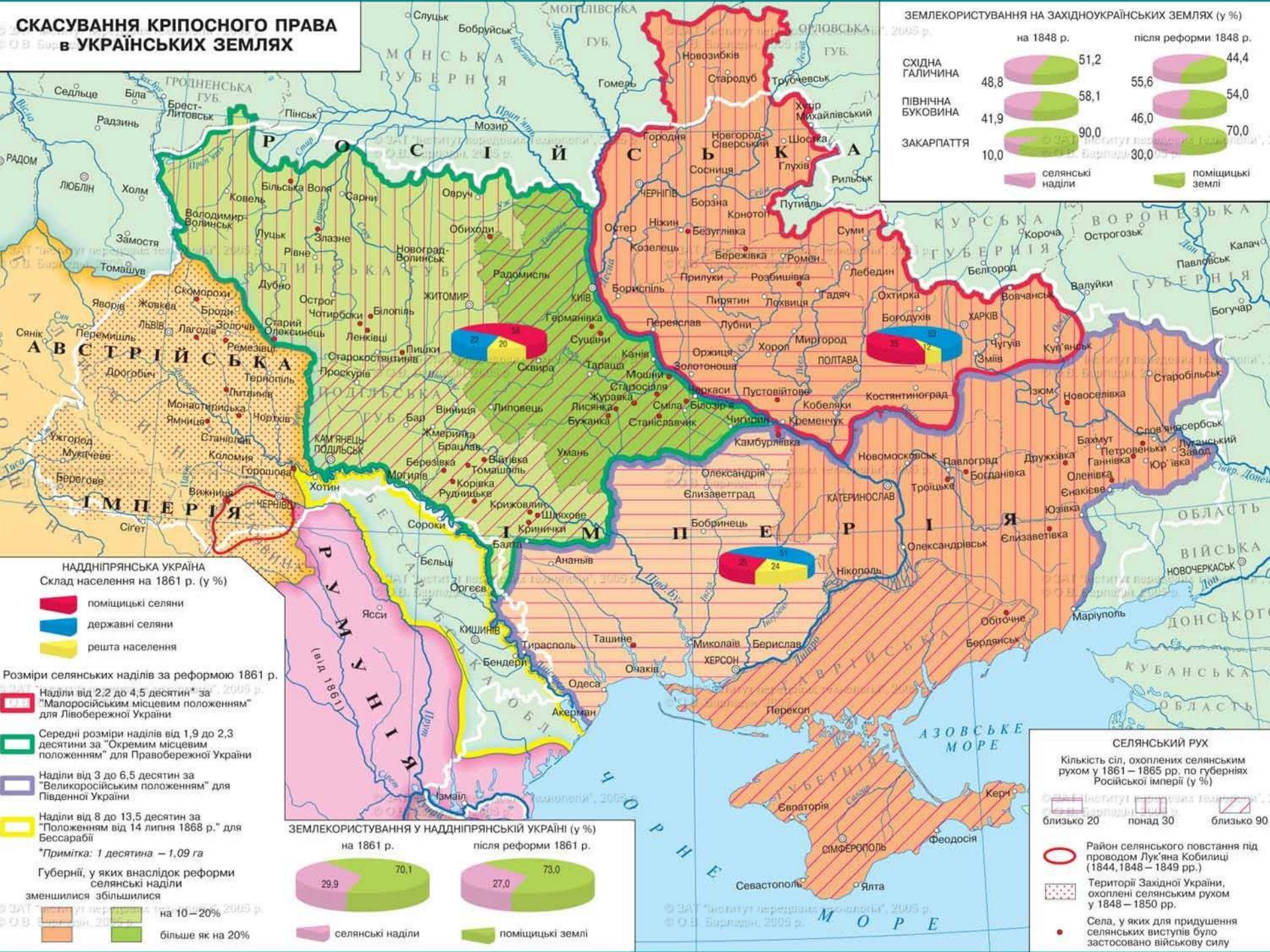
- Селяни сплачували подушний податок до 1866 р.;
- Відбували рекрутчину;
- До 1904 року до селян застосовували тілесні покарання;
- Протягом 9 років після оголошення реформи селянин не мав права відмовитися від наділу, а значить залишити село;
- Селяни залишалися “нижчим станом”.

СЕЛЯНСЬКІ НАДІЛИ

- Чи могли поміщики звільнити селян без землі?
- Селяни чорноземних районів отримували 3 – 5 десятин землі;
- Селяни нечорноземних районів отримали 4 – 7 десятин землі.
- Селяни виділені земельні наділи повинні були викупити.
- На Лівобережжі та Степовій Україні селяни втратили 30% землі, яку забрали на користь поміщиків.
- На Правобережжі селяни отримали більші розміри земельних ділянок і для них було відмінено тимчасовозобов’язуючий стан.

СКАСУВАННЯ КРІПОСНОГО ПРАВА в УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ

СТАНОВИЩЕ СЕЛЯНСТВА НА ВАЛКІВЩИНІ ПІСЛЯ РЕФОРМИ

Тяжкі викупні платежі, відповідно до закону 1886 року, розраховані на 44 роки привели до малоземелля або безземелля селян на Валківщині

Для порівняння:

*поміщиця Базилевська мала 7700 десятин землі
поміщик Духовський Є.М. мав 8644 десятини землі
поміщиця Задонська Г.О. мала 4224 десятини землі
поміщик Кирьяков мав 3800 десятин землі
поміщик Волик Ф.П. мав 2000 десятин землі
поміщик Орлов О.І. мав 1648 десятин землі*

В той же час

*На хуторі Рубанівка 12% селян були безземельними
В с. Минківці таких селян було 28,7%
На хуторі Водяна Балка - 51,5%
На хуторі Корсуновому - 75,7%*

*У 1882 році на одного селянина
припадало по 2,9 десятин землі, а на
початок ХХ століття лише по 0,6 десятин.*

ВИКУПНА ОПЕРАЦІЯ

- В основу викупної операції були покладені розмір повинностей селян в поміщика.
- Держава взяла на себе проведення викупу землі.
- Селяни повинні були протягом 49 років повернути борг державі.
- Стягнення з селян викупних платежів припинилися лише у 1906 році.

Слідують уплатити	Оплата 1906 г.		Сроки, определенні для вноса платежей	Сумма
	руб.	коп.		
1. Особливых сборов (выкупн. платовой, поспешн. помш. налога и лесного сбора)	1048	988	Кв. января	
2. Мирского сбора полевостого	221	00	Февраля	
3. Мирского сбора соляного	243	10	Марта	
4. Страховых платежей	0	0	Апреля	
5. Денежного продовольственного сбора			Мая	
6. Сбор за погашение процентов по займам			Июня	210
7.			Июля	
8.			Августа	
9.			Сентября	
Итого	1579	160	Октября	
			Ноября	780
			Декабря	
			Итого	990

Розміри викупних платежів, нарахованих на селян українських губерній.

Губернії	Сума викупних платежів за 49 років, млн.крб	У скільки разів викуп перевищував ринкову ціну землі?
Чернігівська	54,6	4,5
Полтавська	49,4	5,6
Київська	110	3,7
Подільська	101	2,5
Херсонська	33,2	5,8
Таврійська	3,5	7,4

На основі даних таблиці:

1. Охарактеризуйте викупну операцію.
2. Наскільки справедливою були викупні операції?

ДЕРЖАВНІ СЕЛЯНИ

- Були власниками своєї землі;
- Користувалися економічними пільгами;
- розвивали господарства фермерського типу;
- Після реформи 1861 р. наділи були вдвічі більші, ніж селян-кріпаків;
- Сплачували менші платежі.

ЗАКРІПЛЕННЯ

- Чому назва документального фільму називається “Неповна воля”?

ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

- Читати п.1 § 20